

# VERDAGUER VIST PELS NOUCENTISTES: ENTRE LA RUPTURA GENERACIONAL I LA CANONITZACIÓ INSTITUCIONAL

Josep MURGADES BARCELÓ

## Entre el refús i l'assumpció

Començaré pel final. Avançant-me a les conclusions, doncs. I deixant clar ja d'entrada que parlar de com Verdaguer era vist pels noucentistes equival a l'estudi d'una contradicció: la que es dona, d'una banda, entre certs supòsits ideològics i determinats aspectes de la poètica d'un moviment —amb les preses de posició en positiu i en negatiu que subsegüentment en resulten respecte a la tradició anterior— i, d'altra banda, els imperatius —socials, polítics, de mercat fins i tot— derivats del progressiu assentament institucional d'aquest mateix moviment. A una resposta inicial inequívocament rupturista amb molts dels valors establerts, li segueix gradualment una acceptació més o menys matisada d'aquests, en llur globalitat o, prou més sovint, només parcialment, de manera que sigui possible de conciliar, en un forçós exercici sincrètic, les raons prèvies d'un refús intel·lectual, estètic, amb les conveniències posteriors d'una assumpció col·lectiva en bloc, canònica.

Un cas paradigmàtic de tota aquesta dinàmica és llavors el fornit per la recepció de què va ser objecte l'obra i la figura de mossèn Cinto entre els disciplinats rengles de la trepa noucentista. Una recepció, altrament, en què —aquí també com en tants altres àmbits i a propòsit de tantes altres actituds i reaccions— el Noucentisme havia anat precedit del Modernisme. I no pas tant en un sentit contraposat com més aviat d'anticipació, a còpia de plantejar aquest un seguit de tensions *in nuce* que després el Noucentisme s'encarregaria de resoldre, o de neutralitzar, en un o altre sentit.

## El precedent modernista

D'antuvi, doncs, i segons ha posat en relleu Jordi Castellanos, el Modernisme «pretenia passar pàgina» amb Verdaguer, «per gran que fos [...] com a poeta i encara que aquesta grandesa li fos reconeguda». <sup>1</sup> Condicions que concorren ostensiblement en Verdaguer, com ara la de capellà i la de conservador, així com el fet d'haver-se convertit en l'«exponent més complet, ambiciós i emblemàtic» de la Renaixença, <sup>2</sup> justificaven amb escreix tot de prevencions i de suspicàcies envers ell per part dels qui se sentien cridats precisament a liquidar el moviment que de manera tan significativa representava el clergue folguerolesc.

1. Jordi CASTELLANOS, «Verdaguer i el Modernisme», *Anuari Verdaguer 1995-1996*, p. 27-47; la citació correspon a la p. 27.

2. *Loc. cit.*

Però alhora també fets com el conflicte desfermat entre la jerarquia eclesiàstica i mossèn Cinto, o el mateix activisme ideològic i literari desplegat per aquest al llarg dels últims anys de la seva vida,<sup>3</sup> són fenòmens que l'acosten empàticament a la sensibilitat modernista, tant a la d'arrel més popular com també a la de filiació més intel·lectual, aparellades altrament ambdues en l'afirmació exultant conjunta del cant coral i en el sorgiment d'una «vaga imatge de Verdaguer com a hipotètic actualitzador dels mites catalans, com una mena de Wagner nostrat».<sup>4</sup>

Entre els límits d'aquesta dualitat, feta de «no, però sí», o viceversa, és llavors que, igual com en el Modernisme, per bé que en un moment històric diferent i d'acord amb criteris no sempre coincidents, es mourà també la valoració de Verdaguer duta a terme pels noucentistes.

Un crític adscriuible en principi al Modernisme, tot i que afí amb el Noucentisme per coetaneïtat, Manuel de Montoliu, sintetitzava amb prou claredat aquesta dicotomia estimativa en un article escrit a cavall de la inflexió cronològica entre tots dos moviments:

Jo no puc enganyar-me a mi mateix calificant de *clàssic* el més alt poeta de la nostra renaixença: en Verdaguer [...] en Verdaguer és una figura, una encarnació d'una època de ressorgiment, d'infantesa, de *re-naixença*, no d'una època de perfecció, de plenitud, de maduresa.<sup>5</sup>

## De l'incipient padrinatge verdaguerià a la contestació inicial dels noucentistes

Discuteixi's, però, tot el que es vulgui l'obra d'en Verdaguer (jo crec que és deure patriòtic discutir-la, i no pas venerar-la il·limitadament [...])

Josep Carner<sup>6</sup>

Dignitat eclesial i conservadorisme ideològic són, a diferència del que s'esdevenia segons hem vist amb els modernistes, factors que originàriament atreuen envers el Verdaguer poeta alguns dels joves destinats a convertir-se pocs anys després en capparets del Noucentisme. A recer de les revistes aparegudes sota el guiatge de mossèn Cin-

3. Veg., en aquest sentit, Ramon PINYOL i TORRENS, «Les revistes literàries dirigides per Verdaguer. Una aproximació», *Anuari Verdaguer 1991*, p. 107-146.

4. CASTELLANOS, *op. cit.*, p. 43.

5. Manuel de MONTOLIU, «Els nostres clàssics» [datat el març de 1907], dins *Estudis de literatura catalana* (Barcelona: Societat Catalana d'Edicions, 1912), p. 225-243; la citació correspon a la p. 229. Jordi CASTELLANOS, *op. cit.*, p. 46, cita també part d'aquest mateix fragment, però l'atribueix erròniament a l'article del mateix Montoliu sobre «J. Verdaguer», recollit igualment dins el llibre esmentat, p. 173-186.

6. «De l'acció dels poetes a Catalunya», *Empori* (març, abril i juny de 1908); reproduït dins Josep CARNER, *Teoria de l'ham poètic* (Barcelona: Edicions 62, 1970), p. 13-36, a cura d'Albert Manent, que és per on llegeixo i cito; el fragment adduït és a la p. 25.

to<sup>7</sup> és que autors com Bofill i Mates, Ors i Carner faran algunes de les seves primeres armes, amb textos de creació o de crítica subsumibles en una o altra mesura dins supòsits de l'estètica verdagueriana.<sup>8</sup>

En el cas concret de Carner en primer lloc, i subsidiàriament també en el de Bofill, aquestes afinitats primerenques, així com l'immediat desmarcament posterior, han estat objecte d'estudi circumstanciats per part de Jaume Aulet. Per ell sabem, doncs, dels deutes poètics del més jove Carner envers «uns models tradicionals que tenen el seu punt àlgid en Verdaguer i no en Maragall, Massó i Torrents, Apelles Mestres o el naturisme»,<sup>9</sup> així com també de la seva submissió ideològica a una «estètica torrasibagesiana de l'art i la moral formalitzada mitjançant una sèrie de tòpics vuitcentistes inspirats en Verdaguer».<sup>10</sup> Però també gràcies a Jaume Aulet som sabedors de la reacció que tant Carner com Bofill engegaren només començar el curs 1902-1903 —el cos de mossèn Cinto encara calent com qui diu— a l'Acadèmia de la Llengua Catalana dependent de la Congregació Mariana dels Jesuïtes de Barcelona.<sup>11</sup>

El futur Guerau de Liost, al llarg de diverses sessions durant els mesos d'octubre i novembre d'aquell 1902, fa del *Canigó* «una lectura monolítica de caràcter moralista a partir de la qual es distancia força de Verdaguer en un moment en què el que tocava era més aviat enaltir-lo».<sup>12</sup> Com postil·la encertadament el mateix Aulet, el fet que Bofill centri «bona part del discurs en algunes desviacions de Verdaguer respecte a l'ortodòxia catòlica més estricta» és «un bon símptoma de quins són els orígens ideològics del poeta de *La muntanya d'ametistes*».<sup>13</sup>

Carner, pel seu compte, al llarg dels mesos de gener i febrer de l'any següent, hi pronuncia una conferència de títol sobradament explícit: *Lloch secundari qu'ocupa Mossèn Cinto entre ls poetes catalans*. A diferència de Bofill, «els seus arguments són més literaris»<sup>14</sup> i apunten tant a la valoració crítica de les obres principals de Verdaguer com a l'enquadrament d'aquest en relació amb altres poetes tinguts per superiors (Guimerà, Maragall, Costa i Llobera, Pagès de Puig); el triple retret per causes de tipus lingüístic (major proclivitat al castellà que no pas al francès), de models literaris (massa receptivitat envers Lamartine i poca envers Shakespeare i Goethe) i de patriotisme (no exaltació en exclusiva de Ca-

7. Veg. *supra*, n. 3.

8. Veg. Narcís GAROLERA, «Verdaguer i els joves noucentistes. Uns textos i algunes precisions», *Homenatge a Antoni Comas* (Barcelona: Universitat de Barcelona, 1985), p. 151-165.

9. Jaume AULET, *Josep Carner i els orígens del Noucentisme* (Barcelona: Curial i PAM, 1992), p. 40.

10. *Ibidem*.

11. Jaume AULET, «La mort de Jacint Verdaguer vista per Josep Carner i Jaume Bofill i Mates des de la Congregació Mariana dels jesuïtes de Barcelona», *Anuari Verdaguer 1995-1996*, p. 389-397. Les fonts documentals de què se serveix Aulet són els anuaris d'activitats i els llibres d'actes de l'Acadèmia; una informació, com no s'està de reconèixer aquest autor, certament mediatitzada pel secretari de torn —Joan Vallès i Pujals en l'any que fa al nostre cas—, però que Aulet considera del tot fiable.

12. AULET, *op. cit.*, p. 393.

13. *Ibidem*, p. 392-393.

14. *Ibidem*, p. 394.

talunya) rebla el clau d'aquesta argumentació ben adversa a l'aportació poètica de mossèn Cinto.<sup>15</sup>

Consumat, per mitjà d'aquestes respectives dissertacions, l'obligat tall de cordó umbilical, Bofill i Carner podien ja emprendre la tasca de recompondre una imatge de mossèn Cinto sostreta ja d'admiracions devotes i d'entusiasmes populars —si no francament popularistes—. Una imatge, en definitiva, més i més acordada amb l'estètica —i amb el projecte ideològic i polític subjacent— que tots dos contribuïen ja a afaïçonar.

Així, aquell mateix any de 1903, tant l'un com l'altre esbossen, en sengles textos, dos dels motius que esdevindran a partir d'ara tòpics recurrents a l'hora de precisar mèrits i demèrits del Verdaguer escriptor: Bofill ho fa amb el de geni,<sup>16</sup> Carner amb el de prosista.<sup>17</sup> El primer no li nega pas una tal condició, a mossèn Cinto, sempre i tant que això del geni vagi referit a la realitat col·lectiva més que no pas a l'individual; per això resol que qui deu alguna cosa a qui no és Catalunya a Verdaguer sinó Verdaguer a Catalunya, en virtut d'un raonament que, a gratcient o a la insabuda, no és sinó una de tantes paràfrasis possibles del concepte herderià netament romàntic de *Volksgeist*.<sup>18</sup> El segon, en una antologia d'encàrrec destinada més a la difusió portes enfora que no pas al consum intern —i on per tant no es pot dedicar a matar tot el que és gras o que així li ho sembla—, és probablement el primer a assentar de manera més o menys implícita la preeminència del Verdaguer prosista sobre el Verdaguer poeta.<sup>19</sup>

Papers posteriors d'ambdós, quan ja s'ha produït la desclosa del Noucentisme —en part gràcies a la mateixa irrupció en la lliça poètica de Carner i de Bofill—, vindran a precisar llurs respectives preses de posició inicial enfront de Verdaguer; i ho faran des de l'òptica no sols del crític més o menys ocasional, amatent a la fixació d'uns valors encara vaporosos, sinó des de la de tot autor que malda per crear-se el seu propi sistema de models i d'antimodels, a efectes emulatius i contrastatius.

Així, Bofill, en les seves «Notes preliminars a 'La Montanya d'Amethystes'»,<sup>20</sup> l'obra amb què es consagra com a Guerau de Liost, focalitza l'atenció que hi dispensa

15. *Ibidem*, p. 394-396.

16. Jaume BOFILL i MATEU, «Catalunya y en Verdaguer», *Catalunya*, núm. 11 (15-VI-1903), p. 160; el llegeixo en l'edició que en fa Narcís Garolera, *op. cit.*, p. 160.

17. «Prefacio» a *Prosa catalana. Artículos escogidos de R. Casellas, J. Ixart, J. Pin y Soler, E. Vilanova, J. Ruyra, J. Massó, S. Rusiñol, A. Gual, C. Planas y Font y J. Verdaguer. Pbra.* (Barcelona: L. González y C<sup>a</sup>, editores pontificios, 1903). Sobre aquest text hi ha cridat recentment l'atenció Marcel ORTÍN, *La prosa literària de Josep Carner* (Barcelona: Quaderns Crema, 1996), en esp. a la p. 83. Cal dir, altrament, que tant el «Prefacio» com el llibre apareixen anònims. Marcel Ortín ha tingut l'amabilitat d'indicar-me que l'atribució a Carner —d'altra banda inequívoca per raons d'estil— és confirmada per J. M. MIQUEL I VERGÉS en el seu «Pòrtic» a *Nabl (Poema) de Josep Carner* (Buenos Aires: Edicions de la revista «Catalunya», 1941), p. 25, el qual tenia la informació directament del mateix Carner.

18. Veg. el paràgraf amb què clou l'article: «Y heus aquí refermada una volta més la que podríam anomenar llei de la historia literaria dels pobles. Los grans genis de la poesia ¿que son no més qu'una concentració, qu'un espessehiment al voltant d'un gran cor, de l'esperit nacional?»

19. «Poeta eminente, escribía de vez en cuando prosa magistral, con riquísimo vocabulario é inefable suavidad de conceptos. Esas páginas con que termina el volumen nos parecen una bendición, una sonrisa de amistad del inspirado sacerdote catalán [...]», *op. cit.*, p. 9-10.

20. Publicades a *Empori*, núm. 16 (octubre 1908), p. 103-109.

a Verdaguer en dos aspectes: a) «l'obsessió montsenyenca», amb l'implícit que suposa de confinar mossèn Cinto dins la categoria de poeta de les muntanyes;<sup>21</sup> b) la condició d'«antic mestre» per part de Verdaguer, en rang anàleg al de Guimerà, Pagès de Puig, Collell i Apelles Mestres.<sup>22</sup> La dimensió poètica de Verdaguer es veu així doblement circumscrita, en l'espai i en el temps. No hi ha com proclamar-la recòndita en aquell i remota en aquest per desentendre-se'n amb elegància i certificar-ne l'obsolescència.

Carner, pel seu compte, en un article igualment publicat a *Empori* pocs mesos abans, des d'una voluntat panoràmica de revisió canonitzadora prou més ambiciosa,<sup>23</sup> situa Verdaguer, en el decurs de «la nostra evolució poètica», per contraposició tant amb els jocfloraiescos de la primera Renaixença —la del període «elegíac, arqueològic i convencional»—, com amb els autors presos com a models pels joves noucentistes, bàsicament els de l'escola mallorquina —els del període «normal, civil i ideal». En l'endemig, formant part del període adjectivat d'«amençant, rural i realista», és que «sorgeix Mossèn Jacint Verdaguer, causant immensa i general impressió».<sup>24</sup>

La caracterització que llavors Carner fa d'aquest no pot ser més indicativa de l'exercici retòric de *concessio* en què es convertirà a partir d'ara el discurs del Noucentisme literari militant a propòsit de la figura de Verdaguer. El balanç conclusiu que se li atorga és certament el de «excels poeta popular, instaurador de la paraula viva catalana»;<sup>25</sup> abans, però, la seva «contribució estupenda al cabal lingüístic» ha estat feta dependre de la d'un Marian Aguiló, que «infiltrà el sentit de la dignitat de l'idioma en l'expressió rural d'en Verdaguer i els seus»,<sup>26</sup> i ha estat posada en peu d'igualtat amb categories com ara «l'espontaneïtat del llenguatge» i «la paraula salvatge i primitiva»,<sup>27</sup> d'on és lògic que consegüentment se n'infereixi la incapacitat de mossèn Cinto per fer «poesia culta».<sup>28</sup>

Una mancança, aquesta última, que Carner s'afanya a il·lustrar amb exemples concrets extrets del *Canigó*, però la causa profunda de la qual no atribueix exclusivament a Verdaguer, sinó que, en una de tantes mostres d'adamisme noucentista, refereix també per igual a l'època del poeta, ben distant encara d'aquelles altres «en què ja maduraren ensems totes les disciplines mentals d'una societat definitivament constituïda».<sup>29</sup> És a dir, cabria postil·lar pel nostre compte, d'aquella societat anhelada pels noucentistes i que, segons ells, es trobaven ja en vies d'atènyer.

21. Art. cit., p. 104 i 105.

22. Art. cit., p. 106.

23. «De l'acció dels poetes a Catalunya», cit. *supra*, n. 6.

24. *Ibidem*, p. 24. En l'origen d'aquest important article teòric de Carner, n'hi ha un altre d'ell mateix publicat un any abans a la revista de Mallorca *Mitjorn*, núm. 17 (maig de 1907), p. 153-154, en el qual proposa ja aquesta triple divisòria en l'evolució de la moderna poesia catalana.

25. Art. cit., p. 26.

26. *Ibidem*, p. 20.

27. *Ibidem*, p. 24.

28. «Quan en Verdaguer voldrà fer poesia culta, poesia construïda, oda o poemes, forçosament ha de decaure, perquè del poble, que és el seu pare, no en pot rebre el sentiment de l'eufòmia, ni la ciència augusta que només dóna la familiaritat amb els clàssics», *ibidem*, p. 24-25.

29. *Ibidem*, p. 25.

Una altra cosa, encara, és la deriva de mossèn Cinto cap a procediments i resultats que avui englobaríem sota l'etiqueta valorativa de *kitsch*;<sup>30</sup> aquí la responsabilitat és adjudicada per Carner tant a un fet extern —«la tradició del mal gust eclesiàstic espanyol»— com a un d'individual —«l'ofec de la tasca poètica que s'havia imposat (escrivia versos diàriament)»—, per la qual cosa és que «incoregué de vegades en simbolismes infantils, en conceptismes, en tendreses massa exclusivament casolanes».<sup>31</sup>

Tan matisada com es vulgui, la crítica no pot ser tanmateix més contundent. Els temps certament han canviat, però aquest canvi es veu igualment propiciat pels capdavanters del Noucentisme, que, impassibles a qualsevol possible acusació de reaccionarisme o d'anticatalanitat pel fet de gosar qüestionar Verdager,<sup>32</sup> sotmeten l'obra i la mateixa significació d'aquest al que bé podríem anomenar, seguint Max Weber, un sistemàtic procés d'*Entzauberung*: d'eliminació d'aura màgica al seu voltant i d'enquadrament d'aquest en un context més històric, d'acord amb criteris racionals abans que emotius o simplement extraliteraris.

I és clar que, tot maldant per precisar els clarobscuris verdagerians, el Noucentisme no fa sinó deixar entreveure alhora els que concorren en el deure i en l'haver del seu projecte; però aquesta és una dialèctica inseparable de tot procés de revisió del cànon literari anterior amb vista a (re)crear-ne un de propi, cosa que és tot just la que es proposen els noucentistes.

## El desmarcament programàtic amb relació a Verdager

Per aquells mateixos anys, Ors, el màxim verbalitzador del Noucentisme, reu treu també sovint, com no podia ser altrament, la figura de Verdager. Ho fa, per exemple, en lloança explícita de la seva prosa, concretament d'*Els jardins de Salomó*,<sup>33</sup> la qual cosa, segons hem vist ja en ploma del Carner primerenc, és una manera de capgirar l'opinió establerta que el volia sobretot poeta.

També el pondera, però, a propòsit de l'exemplar procedent de la seva biblioteca de l'obra d'Antoni Cebrià Costa i Cuxart *Introducción a la flora de Cataluña y ca-*

30. Carner es remet aquí a la crítica que en aquest sentit li havia fet ja Yxart, i parla de «certes petites poesies d'en Verdager que recorden els raïmets i les espigues que adornen les estampetes, premi usual dels infants bons minyons», *ibidem*, p. 25. Altrament, sobre la valoració de mossèn Cinto per part del crític taragoní, veg. Rosa CABRÉ i MONNÉ, «Història i anàlisi d'una relació polèmica: Josep Yxart i Jacint Verdager», *Anuari Verdager 1993-1994*, p. 213-252.

31. *Ibidem*, p. 25.

32. Veg. l'afirmació de Carner amb què s'encapçala el present epígraf.

33. Glosa «La riquesa oculta», *La Veu de Catalunya* [a partir d'ara LVC] (11-I-1906). Vegeu-ne el següent fragment: «Penseu lo que, dins de la nostra literatura —en què malventurosament persisteix encara, a través de distintes formes, una tradició de grolleria que és casi barbàric—, pot significar una obra de refinadíssim artista en què aquest nostre llenguatge és modelat a carícies de sàvia mà, i amorosa, que el deixen tot flairós de subtils perfums d'Orient... I aquesta obra ja existeix, desconeguda. I és son autor el poeta al que la glòria anomena senzillament Mossèn Cinto.» [En les citacions del *Glosari*, em serveixo dels criteris de fixació textual emprats en l'edició dels volums d'*Obra Catalana Completa* d'Ors apareguts a cura meua, J.M.B.]

*tólogo razonado de las plantas observadas en esta región* (1877),<sup>34</sup> per causa de les nombroses «notes, glosses, addicions manuscrites» que Verdaguer, «amb benedictina paciència», hi havia anat fent, de la qual cosa Ors conclou «com la plenitud verbal i la facilitat imaginativa del poeta de *Canigó* maduraren lentament en llarg aprenentatge del tecnicisme, o, millor dit, dels tecnicismes».

L'observació no és banal ni gratuïta. Revela el propòsit d'explicar-se la creativitat del Verdaguer poeta no pas en termes inaprehensibles i eteris (inspiració, genialitat, espontaneisme, etc.), sinó en altres de prou més quantificables, com ara l'estudi i el treball continuats. Dit altrament i més en consonància amb supòsits claus del *cogito* orsià i noucentista en general: es tracta de posar límits a l'esmunyedissa noció de geni i mirar de reduir aquest a raons empíriques, que no puguin veure's fàcilment sostretes del domini propi de tota programació deliberada i conscient.<sup>35</sup>

Per això és que Ors, al geni, equiparat amb romanticisme, hi contraposa el gust, identificat amb classicisme i definit en tant que «geni socialitzat».<sup>36</sup> I per això mateix l'adjectivació recurrent de Verdaguer com a «geni», a banda de traïr les inèrcies pròpies de qualsevol comoditat valorativa, sigui especialment suspecta en boca de noucentistes: equival a projectar mossèn Cinto, per la via de l'elogi aparent, cap aquella esfera absolutament distant on es mourien, ingràvids, els autors tinguts per inimitables, aquells que en cap cas no es pensa a recuperar com a possibles models de l'actual present.<sup>37</sup>

En qualsevol cas, l'especificitat de la crítica d'Ors a Verdaguer, a diferència de la que li apliquen segons hem vist un Carner o un Bofill, no està en la censura per l'ús de tal o tal altre recurs o procediment. Ors no apunta tant *ad hominem* com *ad aevum*. És en la mesura que l'home, Verdaguer en aquest cas, resulta representatiu de l'època, la segona meitat del segle XIX, que Ors en procedeix a la dissecció corresponent. No importa tant la seva poesia com la seva personalitat,<sup>38</sup> per allò que aquesta pugui

34. Glosa «Els llibres de Mossèn Cinto», *LVC* (16-X-1908).

35. Alguns anys més tard, aquell eficaç tornaveu, divulgador i compendista del *Glosari* orsià que va ser Farran i Mayoral, incidia sobre el mateix amb els següents termes: «Vagin a veure els partidaris de l'espontani, de la poesia sense artífici qui brolla del cor, de la sinceritat natural, vagin a veure els manuscrits de Mossèn Cinto que l'Institut atesora. Veuran el treball enorme, verament angoixant, que costava al poeta d'assolir aquella expressió que ells creuen tan natural i espontània. Jo no he vist manuscrits qui donin més la impressió de les agonies de l'estil, com deia Flaubert, que aquella indesxifrable xarxa de línies escrites en tots sentits, de mots repetidament esborrats, de versos començats una vegada i altra i altra», art. sobre «J. M. López-Picó», *La Revista*, núm. 8 (30-I-1916), reproduït dins J. FARRAN I MAYORAL, *Labor dispersa* (Barcelona: Publicacions de «La Revista», 1928), p. 58-64, que és per on llegeixo i cito; la citació present correspon a la p. 61.

36. Glosa «El geni i el gust», *LVC* (15-XII-1910).

37. Unes consideracions il·lustratives d'aquesta actitud a mig camí de l'admiració reticent i de la prevenció suspicax enfront del geni són les de Jaume Bofill a propòsit de Gaudí, amb al·lusions concernents també Verdaguer i (!) Cambó, aparegudes sota el títol «Gaudí» a *La Publicitat* (2/3-I-1930), i reproduïdes a *Obra poètica completa*, a cura d'Enric Bou (Barcelona: Editorial Selecta, 1983), p. 845-848.

38. «El estudio de la mentalidad de Mosén Cinto, mucho más interesante, según se me alcanza, que el de su poesía, está por hacer», ORS, «El renovamiento de la tradición intelectual catalana», *Cataluña*, núms. 170-171 (7/14-I-1911), p. 2-7; la citació correspon a la p. 4. Si el pròleg d'Ors a *La muntanya d'ametistes* (1908) de Guerau de Liost passa per ser el manifest poètic del Noucentisme, aquest article podria ben bé ser considerat com el manifest ideològic del moviment.

revestir d'excelsional en el decurs de «todo un siglo de nuestra literatura tradicionalista»<sup>39</sup> o per allò que el seu «cas» hagi tingut d'il·lustratiu de «les crisis de 'fi de segle'».<sup>40</sup>

El problema de Verdaguer, llavors, com el de la seva època tota sencera, és que no ha significat el ple entroncament amb la tradició interrompuda arran de la irrupció del Renaixement:

Lo que signifiquen un Francisco Xavier Llorens, un mossèn Cinto és quelcom de bell i d'elevat. Però afirmem ben alt que, en els seus cants i en els seus esforços, la vera, la genuïna tradició catalana no e<n>s reprèn. Aquestes figures no estan pas en relació filial amb les velles figures representatives de la nostra Cultura. Un Mossèn Cinto poc té que veure amb Pare Ausias March; un Francisco Xavier Llorens res té que veure amb Pare Ramon Llull. En cert sentit, ens són estranys, i no és pas per ells, sinó malgrat ells, que l'ànima ancestral ens arriba.<sup>41</sup>

Cert que la mínima tradició instaurada per Verdaguer troba ara esplèndida continuïtat en l'obra de Carner.<sup>42</sup> Però sempre es tracta d'una tradició insuficient, que no admet comparació amb l'anterior. L'autèntica, la que sí que ha de permetre enllaçar amb tota aquella de genuïna desplegada al llarg de l'edat mitjana, és la que comença ara amb ells, amb els noucentistes:

ENÈRGICAMENT SOSTENIM QUE FINS A NOSALTRES NO HAN TROBAT UNA REAL CONTINUACIÓ ni la poesia profundament lírica, subtil, abstracta, inconfundible, dels Ausias March i dels Jordi de Sant Jordi, ni el pensament enciclopedista, inquiet, definidor, arbitrari, pragmàtic i ple de joiosa i picanta voluntat de coneixement dels Ramon Llull, dels Arnau de Vilanova, dels Bernat Metge...<sup>43</sup>

Verdaguer, com el Rector de Vallfogona, com Seraff Pitarra, com el mateix Margall, no hauria bastat tan sols ni a crear una llengua apta per a fer poesia, no diguem ja qualsevol altra activitat intel·lectual en l'àmbit que fos.<sup>44</sup>

39. *Loc. cit.*

40. Glosa «Un Amiel vigatà», *LVC* (3-V-1913).

41. Glosa «Josep Carner, mestre en Gai Saber», *LVC* (9-V-1910, ed. del matí). Cal dir que aquesta glosa no va ser recollida a l'edició d'*Obra catalana completa. Glosari 1906-1910* (Barcelona: Editorial Selecta, 1950).

42. «I així, en la història de la literatura catalana, el drama *Canigó* és *translatitium* la *pars translatitia* que, de l'Edicte del Pretor Mossèn Cinto, passa a l'Edicte del Pretor Josep Carner», glosa «L'Edicte del Pretor», *LVC* (24-VI-1910).

43. Glosa «Josep Carner...», cit. *supra*, n. 41.

44. «[...] para que nuestras tradiciones ideológicas sean restauradas, para que lleguemos a poder incorporar nuestro esfuerzo intelectual al acervo del mundo, es necesario —esto principalmente, eso capitalmente, eso indispensablemente, eso vitalmente— escribir en catalán,



El fet de tallar com veiem amb el passat immediat i amb el període precedent —l'estigmatitzat no pas per atzar sota el nom de «Decadència»—, amb l'objectiu de millor autopostular-se adàmicament com a fundadors-iniciadors de la Catalunya del present, comportava de manera inevitable per als noucentistes aquest passar comptes amb la figura de mossèn Cinto —cosa que no deixava de ser, mal que fos per via indirecta, un reconeixement de la seva transcendència literària i humana.

Si Bofill, Carner i Ors són per raons generacionals, i en virtut de llur doble condició d'autors de creació i de teòrics, els capdavanters indiscutibles del Noucentisme, Alexandre Plana i Joaquim Folguera, integrants de la segona generació noucentista, constitueixen els exponents més emblemàtics de la crítica militant dins el moviment —i sense empatx igualment de la confecció d'una remarcable obra narrativa i poètica.

Els són, amb l'*Antologia de poetes catalans moderns* (1914) i amb *Les noves valors de la poesia catalana* (1919) respectivament, els qui fixen el cànon de la poesia catalana des de la Renaixença fins al moment. Ells seran també, en conseqüència, els qui més consolidaran la imatge de Verdaguer des de l'òptica del Noucentisme militant, del més rupturista.

En la línia encetada pels seus immediats predecessors, tant Plana com Folguera coincideixen a ponderar Verdaguer més com a prosista que no pas com a poeta.<sup>45</sup> I a derivar-ne com a corol·lari la desqualificació de *L'Atlàntida*. El primer, tot dolent-se del retard de la prosa en relació amb la hipertròfia de la poesia, s'exclama que

[...] la malaurança fou que en Verdaguer no hagués posat tots els seus sentits en la creació d'una prosa, que hauria estat florida i, a més, fructosa. Sense *L'Atlàntida*, que avui ja és una deixa arqueològica, la nostra poesia hauria fet el mateix camí.<sup>46</sup>

Folguera, al seu torn, en l'article sens dubte destinat a aixecar més d'enrenou de tots els dedicats pel Noucentisme a valorar l'obra de mossèn Cinto, categoritzava que

---

*profesar en catalán, hacer ciencia y filosofía en catalán...* ¡Escribir en catalán! ¿Escribir en catalán? ¡Entendámonos, digo otra vez! Escribir en el catalán que hemos heredado de nuestros inmediatos antecesores, apto a lo más para la poesía, y aun para cierta especie de poesía, no. Hacer ciencia y filosofía en el dialecto del Rector de Valfogona o de Serafi Pitarra, ni siquiera en la lengua de mossèn Cinto o de Juan Maragall, no.», ORS, «El renovamiento...», cit. *supra*, n. 38, p. 5.

45. El tòpic, almenys en ploma d'autors il·lustres, persistirà com a mínim fins a FOIX, que, en el pròleg a la seva selecció de *Prosa antològica* de Verdaguer (Barcelona: Selecta, 1952), escrivia el següent: «L'instint de la forma era en Jacint Verdaguer, segur; la cadència, fàcil. Hi ha moments que diríeu que <, > poèticament es movia tant o millor en prosa que en vers. No gosaria afirmar-ho com en Joaquim Folguera, però en recullo el parer», *op. cit.*, p. 13-14.

46. Alexandre PLANA, «La literatura i el seu temps», *La Revista*, núm. 13 (10-VII-1915), p. 4-5; la citació correspon a la p. 4. Aquest article és el central d'una minisèrie de tres aplegats sota el títol «Les valors del nostre renaixement»; es troben reproduïts, juntament amb d'altres del mateix Plana, a cura de Iolanda Pelegrí, núm. 83 de la col·lecció *Antologia Catalana* (Barcelona: Edicions 62, 1976), p. 37-46.

[...] quan morí, doncs, Verdaguer, la poesia a Catalunya quedava gairebé inèdita i els poetes podien crear. Car l'autor del *Dietari d'un Pelegrí a Terra Santa*, més que no pas un poeta, era un excel·lent prosista. Aquest fou Verdaguer i no el de l'*Atlàntida*, el pitjor poema potser que ell hagués escrit». <sup>47</sup>

Ambdós crítics, igualment, contrasten l'obra de Verdaguer amb la d'altres autors: Plana amb la de Costa i Llobera, arran de la mort d'aquest, i més subsidiàriament amb la de Sagarra; Folguera amb la de Mistral. De la comparança amb el prevere mallorquí, es desprèn un cop més l'afinitat del Noucentisme amb el mesatge de Costa <sup>48</sup> i el distanciament envers el de Verdaguer; <sup>49</sup> de l'establerta amb Sagarra, queda clar fins a quin punt l'èpica popularista generada per aquest a l'entorn del Comte Arnau és de molt força més apreciada que la recreada per Verdaguer sobre el vell mite de l'*Atlàntida*. <sup>50</sup> De la comparança amb el cap del felibrige, Folguera extreu a propòsit de Verdaguer, i més en concret de la seva *Atlàntida*, una mena d'implícita lliçó sociolingüística referida a la producció literària en ambdues llengües minoritzades: *Mireia* és «el poema definitiu, és l'esperit madur que té actituds acabades i perfectes» en la mesura que constitueix ara així com un cant del cigne de la llengua en què ha estat compost (textualment: «la suprema actitud d'una literatura que s'ha posat bé per morir»); la gran creació èpica de Verdaguer, en canvi, fruit del «barboteig d'un poble que comença», és, tot i que «plena de defectes», també «plena d'embat», d'on el fet que sigui preferible a «la perfecta es-

47. Marc Ferrer {pseud. de Joaquim FOLGUERA}, «La situació de Verdaguer en la poesia catalana», *Almanac de La Revista. Any 1918*, p. 75-79; la citació correspon a les p. 78-79. Cal dir que aquest article, sense cap variant significativa, és el reproduït per Folguera en el capítol dedicat a Verdaguer dins *Les noves valors de la poesia catalana*, obra que llegeixo en l'edició a cura d'Enric Sullà, núm. 84 de la col·lecció *Antologia Catalana* (Barcelona: Edicions 62, 1976).

48. Recordem que el text clau, en aquest sentit, és l'elogi absolutament ditiràmbic de Jaume BOFILL i MATES, «En Costa y Llobera», *Mitjorn*, núm. 4 (abril de 1906), p. 100-106, on el proclama «Mestre dels nostres poetes», *ibídem*, p. 105.

49. «Si la semblança entre l'un i l'altre és imposada per una mateixa deixa d'inspiració en la poesia hebraica, les seves diferències corresponen als dos paisatges de la plana de Vic i de la costa mallorquina, que els hi ha penetrat els ulls. En l'un l'èmfasi romàntic es resolvia en l'esplai de les imatges roents i en l'amplificació dels sentiments més simples. En l'altre l'arrel era més profunda, i sota una expressió més continguda mantenia viva la tremolor apassionada [...] Si en Verdaguer sentí l'atracció de l'Atlàntic, gris i enorme, Costa i Llobera reposà l'esperit vora la mar blava i tancada. El tumulte romàntic havia de tenir en la seva poesia una contenció i guanyar una dignitat que l'inclinaren a la contrària posició espiritual, i el feren semblar un classicista», Alexandre PLANA, «El romanticisme de mossèn Costa i Llobera», *La Revista*, núms. CLXIX-CLXXIV (octubre-novembre de 1922), p. 221-223; els dos fragments citats corresponen a les p. 222-223; l'article és reproduït igualment per Iolanda Pelegrí, *op. cit.*, p. 51-57.

50. «És per això que produeix —em sembla a mi— [*El Comte Arnau* de Sagarra] la impressió de fluïdesa compacta de les cascades que no s'aturen mai, impressió que no ens donaren els deu cants, amb epíleg, de *L'Atlàntida*», Alexandre PLANA, «*El Comte Arnau*. Poema de Josep Maria de Sagarra», *Mirador*, núm. 2 (7-II-1929); el llegeixo en l'ed. cit. de Iolanda Pelegrí, p. 75-80; el fragment citat correspon a la p. 79.

tabilitat de la valor de *Mireia*».<sup>51</sup> Una diagnosi, aquesta, que el pas dels anys no ha fet sinó advenir, i que posa en relleu la percepció no únicament estètica, sinó també sociopolítica, que té Folguera del rerefons historicolingüístic en què s'enquadra la creació literària.

Altrament, si Plana absol la poesia de Verdaguer del seu caràcter de «rústica, simplista i sentimental»,<sup>52</sup> és tot just perquè, malgrat tot, Verdaguer hauria plantat amb ella «la primera bastida ferma»,<sup>53</sup> tot havent instituit així un «abans» i un «després» en el «lèxic poètic català»,<sup>54</sup> tot havent fixat uns inicis en «l'expressió del sentiment de la natura»,<sup>55</sup> tot havent fet en definitiva que «la nostra poesia» torni a «ésser nacional».<sup>56</sup>

Verdaguer és vàlid, doncs, sempre i tant que, degudament elevat al més alt empiri, o tot just per això, resti ubicat en aquell olimp vague i boirós, mític, d'uns suposats orígens cosmogònics, tan prestigiosos en la llunyedat com més se'ls pretén a hores d'ara del tot debolits, definitivament superats.<sup>57</sup>

Aquesta distància perceptiva, qui la teoritza encara amb més de precisió és Folguera,<sup>58</sup> que l'atribueix no pas al lapse real de temps transcorregut entre Verdaguer i el moment actual, sinó, d'una banda, al fet extern de l'acceleració del ritme històric a Catalunya, que «en cinquanta anys [...] ha viscut prop de dos segles», i, d'altra banda, a la confluència, en la persona i en l'obra del mateix Verdaguer, d'«el romanticisme de l'època amb un misticisme fàcil i optimista». Circumstàncies totes elles que, afegides al mateix «estat provisional de l'idioma», explicarien sobradament la percepció que s'aniria imposant de Verdaguer com d'un autor absolutament vetust, un «clàssic» en el sentit més fòssil del terme.

Val a dir que, en aquest mateix sentit, i a tall de suposició atenuant, Folguera admet la possibilitat que algun dia, «las el món català de l'agitació mental del post-simbolisme que ara va a triomfar», pugui aquest món, en cerca d'«antídot», tornar a la poesia de Verdaguer, i emocionar-s'hi «com ens enternim nosaltres amb Ronsard per desintoxicar-nos de Baudelaire i de Verlaine».<sup>59</sup>

51. Joaquim FOLGUERA, «*Mireia* de Frederic Mistral. Traducció catalana de Maria A. Salvà», dins id., *Articles* (Barcelona: Publicacions de «La Revista», 1920), p. 55-58.

52. Alexandre PLANA, pròleg a *Josep Carner*, col·lecció «Els Poetes d'Ara» (Barcelona: Edicions Lira, 1923), p. 5-9.

53. *Ibidem*, p. 6.

54. Alexandre PLANA, «Les tendències actuals de la poesia catalana», pròleg a la seva *Antologia de poetes catalans moderns*, p. VII-XXIII; la citació correspon a la p. XII.

55. *Ibidem*, p. XVI.

56. *Ibidem*, p. VIII.

57. Margarida CASACUBERTA, en la seva recent i suggeridora reflexió sobre «Verdaguer entre modernistes i noucentistes», dins el catàleg de l'exposició *Verdaguer. Un geni poètic* (Barcelona: Biblioteca de Catalunya, 2002), p. 133-142, ho ha expressat semblantment en els següents termes: «Josep Carner, que portarà a terme un procés dràstic de revisió de la tradició literària catalana durant els primers anys del segle XX, procurarà superar la incomoditat de les contradiccions de Verdaguer situant-lo en un estadi fundacional, primigeni, gairebé inconscient, de la cultura catalana moderna», *op. cit.*, p. 141.

58. En els primers paràgrafs de l'art. cit. sobre «La situació de Verdaguer...».

59. *Ibidem*, p. 78.

Però ara per ara els valors atribuïts a Verdaguer són els d'haver renovat l'idioma, ni que sigui al preu de fer-lo més receptible a la «influència castellana que tan aviat venia del romancer, com dels místics del segle XVI com, més vagament, dels seus contemporanis»,<sup>60</sup> i d'haver fet alhora de recipient retrospectiu i de tap prospectiu de «totes les imatges que des de la clausura del nostre període nacional literari s'havien posat en circulació»,<sup>61</sup> de manera que «mentre s'incorporava el cabal de metàfores vidents, aturava el perill d'un nou divuit català».<sup>62</sup>

Verdaguer, doncs, com a omega de la «Decadència» i com a alfa d'allò que no més des del Noucentisme estava cridat a pervenir a plenitud.

### La canonització irrenunciable

[...] si en un moment determinat algú és capaç d'inventar-se un mite i de fer-lo creure a la gent, que el transmet a través dels segles, això no és ridícul..., això és genial. No és veritat..., però és genial.

Jordi Pujol<sup>63</sup>

El Noucentisme, però, prou que ho sabem, no és tan sols una poètica. Ni l'aplicació programàtica d'aquesta a les regles intrínseques del joc literari. És també, indestriablement, una política i, més en concret, la confluència d'aquesta amb una determinada proposta cultural dins un mateix projecte d'acció conjunta.

Una figura com la de Verdaguer no podia ser en cap cas obviada per un moviment que aspira a la reforma en profunditat de la societat catalana com és ara el noucentista. Cert que, en vida d'ell, i si hem de jutjar per l'anuència que troba en una de les principals plataformes de la Lliga Regionalista, el diari *La Veu de Catalunya*, el catalanisme polític de dreta no s'hi havia mostrat precisament gaire receptiu. L'explicació que hi dona Enric Jardí és ben plausible:

Tal vegada la reticència amb què una part de l'opinió pública a Catalunya va manifestar-se respecte del lamentable drama verdaguerià, contrastant l'apassionament demostrat per un altre sector, influí en aquella escassa contribució del poeta de Foiguerolles a un dels diaris més representatius d'aquell grup de catalans que, en els anys de la tragèdia personal del sacerdot vigatà, optaren pel silenci dolgut.<sup>64</sup>

60. *Ibidem*, p. 76.

61. *Ibidem*, p. 78.

62. *Loc. cit.*

63. Intervenció en l'«Homenatge a Pere Figuera, activista antifranquista», dins *A la ratlla del 2000: Història i manipulació* (Barcelona: Fundació Universitat Catalana d'Estiu, 2000), p. 295.

64. Enric JARDÍ, «La literatura», apèndix a *Prat de la Riba, propulsor de la llengua i la cultura (articles i pensaments)* (Barcelona: Editorial Selecta, 1974), p. 174-196; el fragment citat correspon a la p. 175.

Tan bon punt mort, però, la cosa canvia. Deixant ara de banda el ressò que hom se'n fa des de l'òrgan periodístic indicat,<sup>65</sup> resulta enormement il·lustratiu de resseguir la valoració que, en termes ja de franca canonització institucional, passen a fer-ne l'aiatol·la dels llavors just incipients noucentistes, el bisbe de Vic Torras i Bages, i llur cappare en tot indiscutible i indiscutit, el president de la Lliga Regionalista, Enric Prat de la Riba.

El primer, en un escrit datat el 27 de novembre de 1902 en protesta contra la imposició de l'ensenyament en castellà del catecisme,<sup>66</sup> i tot desgranant alguns dels arguments llavors ja cada cop més consolidats de la reivindicació lingüística catalana (violència de la llengua oficial contra la llengua natural i espontània de la població,<sup>67</sup> minva de l'eficàcia de l'ensenyament en llengua forana i, doncs, poc o gens coneguda,<sup>68</sup> etc.<sup>69</sup>), addueix la contradicció —segons ell— que el mateix ministre responsable del decret, el comte de Romanones, fos qui pocs mesos abans hagués assistit, en representació del rei,

[...] al entierro del príncipe de nuestra literatura, de nuestra lengua, que así como la castellana se llama la lengua de Cervantes, la catalana puede llamarse la lengua de Verdaguer.<sup>70</sup>

Parem-hi esment: no és que Torras i Bages equipari l'autor de *L'Atlàntida* amb el del *Quixot*. Sinó que —cosa més emblemàtica des del punt de vista simbòlic i, sobretot, molt menys agosarada des de l'estrictament literari— el fa homòleg, quant a representativitat en les respectives llengües, del clàssic indiscutiblement més conspícu de les lletres espanyoles. I això just quan encara no fa ni mig any del seu traspàs.

65. Enric JARDÍ, *op. cit.*, p. 174-175.

66. Josep TORRAS i BAGES, «Exposición dirigida al excelentísimo señor ministro de Instrucción Pública sobre la enseñanza del catecismo en las escuelas en lengua regional», dins *Obras Completas*, vol. III (Barcelona: PAM, 1987), p. 401-406.

67. Cf.: «La enseñanza de la doctrina cristiana en una lengua distinta de la propia, aunque sea en una lengua de gran cultivo literario, quita a aquella santa disciplina educativa que trajo al mundo el Hijo de Dios el carácter sagrado de intimidad, de espontaneidad, de alianza con nuestra propia naturaleza, de identidad con el espíritu humano, lo cual le hace perder una gran parte de su eficacia», *op. cit.*, p. 404.

68. Cf.: «La enseñanza del Catecismo en lengua castellana dejaría de ser, para los pueblos de esta jurisdicción eclesiástica, un medio educativo, convirtiéndose en una superficialísima instrucción, como la enseñanza de las nociones de geografía y de historia, que no dejan huella en el espíritu cuando el niño que las adquiere ha de dedicar su vida al trabajo material desde sus primeros años para ganarse la subsistencia. Al revés, aprendida la doctrina cristiana en la lengua natural y propia de los niños, en la lengua de las nobles afecciones, queda grabada en sus almas, se confunde con su propia naturaleza moral, y sus dictámenes de práctica sabiduría saltan con vivo fulgor en la conciencia en todos los conflictos que promueve la tempestad de las pasiones en el alma del adulto.», *op. cit.*, p. 405.

69. Cf.: «Tenga V. E. por seguro que la enseñanza de la doctrina en nuestra lengua materna no solo no constituye ningún peligro para España, sino que, al revés, es el más firme de todos los apoyos para el orden social, porque es la garantía de que las verdades del Evangelio penetren de veras en el espíritu y en el corazón de los niños que hablan y piensan en catalán, porque ésta es su lengua natural y propia.», *op. cit.*, p. 403-404.

70. *Op. cit.*, p. 405.

Verdaguer, doncs, es veu aparellat, ja de bon antuvi, amb la dimensió de referent identitari per excel·lència representada per la llengua. I s'invoca el seu nom —el prestigi literari que l'envolta— per afirmar aquesta no sols en les seves aptituds com a vehicle d'expressió artística —cosa amb la qual, segons demostra la presència de Romanones en l'ofici fúnebre del poeta, podia encara transigir el colonialisme espanyol—, sinó també per reclamar per a ella la pertinència d'ús en la transmissió mal que només fos de la doctrina cristiana —cosa a la qual evidentment sí que s'oposava *el gobierno de la Nación*.

Aquesta canonització de Verdaguer des del poder factic constituït per l'església, aviat anirà seguida de la duta a terme des del representat per l'emergent catalanisme polític a través de la seva figura cabdal: Prat de la Riba. Tres textos seus, del per tantes raons carismàtic any de 1906, en donen bona prova.

En el primer se subratlla el paper jugat per mossèn Cinto en el que avui en diríem procés d'invençió de la muntanya de Montserrat, en el marc generatriu d'una simbologia pròpia per part del nacionalisme català.<sup>71</sup>

En el segon, procedent del corpus doctrinal constituït per *La nacionalitat catalana*, es contraposa l'aparició de *L'Atlàntida* amb el refús coetani per part de famílies humils a rebre cartes en català;<sup>72</sup> una contradicció aparentment flagrant que Prat racionalitza, tan convençut com entusiasta, en termes d'una teoria clarament elitista, gairebé messiànica, ben d'acord al capdavant amb una de tantes premisses vertebradores del Noucentisme.<sup>73</sup>

En el tercer text, escrit en el context ascensional de la Solidaritat,<sup>74</sup> l'exaltació de Verdaguer va significativament de bracet amb la d'un industrial, Ferrer i Vidal, i

71. «Discurs a la Lliga Espiritual de la Mare de Déu de Montserrat el 29 d'abril de 1906», *Montserrat*, VII, núm. 66 (juny 1906), dins *id.*, *Obra Completa*, vol. III (Barcelona: Institut d'Estudis Catalans i Edicions Proa, 2000), p. 94-96. Vegeu el següent fragment: «Entre totes [les grans forces renaixentistes] que han impulsat el renaixement de Catalunya, la restauració literària i la corrent artística són les que han tret més bella i esplendorosa florida. Tot un estol d'esperits superiors han treballat i treballen amorosament la renovació de la llengua i la gestació del nou art nacional de la nostra terra. La llengua catalana a l'instant mateix de renèixer ja va pagar homenatge a la Mare de Déu de Montserrat, a la seva muntanya, i el gran poeta de la nostra llengua, Mossèn Jacinto Verdaguer [.] ha cantat la Mare de Déu i Montserrat per sobre de totes les coses.», *op. cit.*, p. 95.

72. «[...] quan Verdaguer publicava en català *L'Atlàntida*, les famílies humils [consideraven] un insult, una ofensa, que els escrivissin en català les cartes [...] a mi va succeir-me escrivint cartes en català l'any 1886», *La nacionalitat catalana*, p. 20 de l'edició publicada per la MOLC, núm. 5, el 1978.

73. «Vist per sobre, sembla que avança més el corrent que guanya les gentades. Però no és així. El que arriba a la massa és el corrent que mor; el que veritablement avança i triomfa és el que domina en els cims, en els centres d'impulsió, en els cercles propulsors de la vida nacional», *op. cit.*, p. 21. El que Prat no veu —possiblement perquè no es donen les condicions objectives que ho permetin— és que la publicació de *L'Atlàntida*, en simultaneïtat amb la pèrdua de prestigi social de la llengua als ulls de les classes populars, és un fet indicatiu de la sublimació compensatòria que coetàniament es dona, a cops d'excelsitud literària, per causa de les defeccions en diferents àmbits d'ús lingüístic entre l'àmplia massa catalanòfona.

74. «Homenatge als morts», *LVC* (23-V-1906); cito a partir d'Enric PRAT DE LA RIBA, *Articles* (Barcelona: Biblioteca Política de Lliga Catalana, 1934), p. 375-376.

amb la d'un polític, el doctor Robert. Senyal inequívoc de com la valoració de Verdaguer, sostreta ja en vida d'ell de paràmetres estrictament literaris —sovint en termes d'un populisme contestatari com a mínim inquietant als ulls del Noucentisme—, és ara reconduïda per Prat en una direcció englobadora de la literatura dins el conjunt de l'activitat social, tant de l'orientada a l'enriquiment productiu, econòmic —el cas de Ferrer i Vidal—, com de la que s'orienta a la gestió de la cosa pública, política —el cas del doctor Robert.<sup>75</sup>

En tota aquesta maniobra degudament assimiladora de Verdaguer als supòsits cabdals del catalanisme burgès encapçalat per Prat, no cal dir que aquest prescindeix de qualsevol referència a les opcions estètiques o simplement estilístiques de mossèn Cinto; allò que li n'interessa és la seva aportació significativa a aquest signe distintiu de tot nacionalisme que és la llengua,<sup>76</sup> i, semblantment, aposta per una lectura ideològica de *L'Atlàntida* que permeti tant d'esvair qualsevol possible sospita de vel·leïtat separatista com d'emfasitzar la voluntat intervencionista del catalanisme en els afers d'Estat.<sup>77</sup>

Verdaguer, doncs, no és per al Noucentisme sols el referent romàntic a qüestionar i a desbancar en nom de la poètica postsimbolista; és també la figura a capitalitzar en el decurs d'una dinàmica autoafirmadora confegida sota els auspicis del nacionalisme burgès.<sup>78</sup> O per dir-ho tot tot fent una parafrasi aplicada del Molt Honorable President de la Generalitat actual [2002] (que no debades s'ha reclamat sovint dipositari i continuador de l'heretatge d'en Prat): la vida i l'obra de mossèn Cinto podien no ser «veritat», però el que en qualsevol cas importava era que fossin «genials», i això sí que ho eren en la mesura que s'havien convertit en un mite de profund calat dins l'imaginari col·lectiu del país.

75. «En Ferrer i Vidal representa la transformació de la petita indústria dels obradors domèstics en gran indústria, imposada pels avenços de la nostra terra; representa l'aspiració de Catalunya al benestar econòmic, a la riquesa», *op. cit.*, p. 375; «El doctor Robert va encarnar i encarna, avui encara després de mort, les aspiracions de Catalunya, la voluntat del nostre poble de veure respectats els seus drets, reconeguda la seva personalitat», *ibidem*, p. 376.

76. «Mossèn Cinto va recrear la llengua catalana, va llegar-nos, després d'una vida de treball constant, una llengua refeta, renovada, aixecada a l'altura de les altres llengües llatines», *op. cit.*, p. 376.

77. «Mossèn Cinto, en la seva immortal *Atlàntida* [...] va cantar en llengua catalana el naixement de la Ibèria gran, de la que va del mar de Lisboa al de Barcelona, dels Pirineus a Gibraltar», *ibidem*. Per entendre millor la intencionalitat ideològica d'aquest fragment, cal tenir present que va precedir i prosseguir dels dos següents, a propòsit dels dos altres personatges de la tríada homenajada: «En Ferrer i Vidal va treballar tota la vida per convertir en opinió general espanyola el proteccionisme, que era criteri econòmic de Catalunya [...] El doctor Robert va enlairar el catalanisme a regionalisme, la fórmula de vida política catalana a fórmula harmònica de vida política espanyola».

78. Per una lectura de les afinitats ideològiques entre l'obra de mossèn Cinto i el programa reformista encapçalat per Prat de la Riba, veg. l'article, incisiu i crític, de Jordi CANAL I MORELL i Margarida CASACUBERTA «Jacint Verdaguer, un poeta al servei del catalanisme conservador», *Revista de Catalunya*, núm. 13 (novembre 1987), p. 153-168.

## Entre el requisit estètic i l'imperatiu canònic

Hugo [notre plus grand poète] hélas!

André Gide<sup>79</sup>

La mateixa equitat ponderativa del personatge, el fet d'haver-se pronunciat sobre Verdaguer no tan sols en públic sinó també en privat —i que se n'hagi conservat el document—, la circumstància d'haver començat a fer-ho en aquell punt dolç en què el Noucentisme no freturava ja d'autoafirmació ni s'havia convertit encara en l'epígon de si mateix, són tots ells factors que expliquen per què el Verdaguer vist per Riba sigui possiblement aquell on millor s'equilibren les dues tendències adés esbossades del Noucentisme en relació amb mossèn Cinto: la més militant en la poètica del moviment i, doncs, la més crítica, i la més compromesa amb la dinàmica institucional i, doncs, la més integradora.

Dos són llavors els textos cabdals de Riba sobre mossèn Cinto, datats respectivament del 1922 i del 1923, i només subsidiàriament un altre de molt posterior (1945).<sup>80</sup>

El primer, fruit precisament de l'encàrrec de l'empresa editora per excel·lència del Noucentisme, l'Editorial Catalana, encapçalada una antologia de les *Poesies* de Verdaguer i és una introducció —el text aquí al·ludit— que apareix publicada d'antuvi a l'òrgan periodístic que fa igualment de portaveu més destacat del moviment, *La Veu de Catalunya*.<sup>81</sup> El segon dels textos esmentats és la carta que, en resposta a la felicitació que li havia fet arribar Karl Vossler precisament per la seva antologia de Verdaguer, envia Riba a aquest fíldleg alemany, professor seu l'any anterior a la Universitat de Munic.<sup>82</sup>

A l'hora d'escriure, doncs, el que ben probablement és —i no sols des d'una òptica noucentista, sinó absoluta— el primer millor estudi sobre la poesia verdagueriana, Riba, segons li confessa a Vossler en la carta citada, es basa en la monografia d'aquest sobre *Dante als religiöser Dichter* (1921), en un reconeixement implícit

79. Resposta celebèrrima de Gide a l'enquesta de *L'Ermitage* sobre «Les Poètes et leur poète» (febrer 1902, p. 109); veg. André GIDE, *Essais critiques*, a cura de Pierre Masson (París: Éditions Gallimard, 1999), p. 353 i 1083.

80. Jordi Malé i Peguerols els ha estudiat amb voluntat monogràfica a «El misticisme de Jacint Verdaguer segons Carles Riba (el pròleg de 1922 al volum *Poesies*)», *Anuari Verdaguer 1997-2001*, p. 19-51, també en la seva comunicació al «V Col·loqui sobre Verdaguer» (Vic-Folgueroles, novembre 2002), intitulada «El "cas" Verdaguer als ulls de Carles Riba», en aquest mateix volum.

81. L'antologia susdita no apareix fins al 1923; però les tres parts de la introducció igualment susdita surten publicades a *LVC* un any abans, amb data 14-IV, 18-IV i 10-V; cal dir que en l'edició d'*Obres completes II. Crítica I* a cura d'Enric Sullà (Barcelona: Edicions 62, 1985), p. 258-268, que és per on lleigeixo i cito, aquesta última data consta com essent del dia 9 (p. 268); l'error era ja en la mateixa edició de *LVC*: just a la capçalera de la pàgina on hi ha imprès l'article de Riba (la 5), figurava la data de dimarts dia 9, però el diari era altrament tot ell el corresponent al dimecres dia 10.

82. Veg. *Cartes de Carles Riba I: 1910-1938*, a cura de Carles-Jordi Guardiola (Barcelona: Edicions de La Magrana, 1990), p. 263-269, en esp. les p. 263-265.



del paper fundacional que, igual que el Dant per a l'italià primerenc, tindria Verdaguer per a la moderna literatura catalana.

El propòsit llavors de Riba és desentranyar les raons del «retoricisme» de què fa retret a mossèn Cinto «l'actual joventut literària».<sup>83</sup> No es tracta pas d'impugnar de ple un dels tòpics més assentats per obra de la crítica noucentista més bel·ligerant, sinó més aviat de matisar-lo, d'explicar-se'l en funció del doble corrent en què s'inscriu la seva poesia, el religiós i el patriòtic. Per això és que contrasta el primer amb precedents de la talla d'un sant Francesc i d'un Lluï, i situa Verdaguer més en la línia del «món d'afectes» d'aquell que no pas del «món de conceptes» d'aquest, ja que mentre que en el misticisme del baleàric l'amor «esdevé matèria de coneixement»,<sup>84</sup> en el del vigatà, amarat com està de franciscanisme, allò que hi predomina és «un llarg, insadollable enyor de la natura angèlica»,<sup>85</sup> raó per la qual és que el noucentista Riba no pot estar-se de qualificar-lo com d'un «misticisme romàntic»;<sup>86</sup> el «misticisme», en definitiva, que si d'una banda fa possible que Verdaguer hagi creat «en català alguna cosa que no té preu: l'estil literari tendre, fet de les locucions i les imatges de màxima irradiació afectiva, que duïen una vida intensa i arraconada dins la casa i dins el folklore»,<sup>87</sup> és d'altra banda igualment responsable del gran llast de la retòrica verdagueriana: l'«hiperbolisme moral», entès com «una necessitat de veure cada objecte tot en bo, o tot en gran, o tot en dolent; una incapacitat de matisos mitjans, de representació irònica».<sup>88</sup>

Dit altrament: després de tot aquest assaig d'explicació, Riba es mostra comprensiu envers el retoricisme verdaguerià en qüestió per causa del guany lingüístic en què es tradueix, però inflexible per tot allò que així mateix comporta de patetisme i, doncs, de negació de la ironia, màxima virtut de la poètica noucentista i postsimbolista en general.

Pel que fa al segon gran corrent de la lírica verdagueriana, el patriòtic, Riba el veu «com una extensió de la seva mística» i li retreu igualment un excés de sentimentalisme per causa d'aquesta mateixa absència total d'ironia,<sup>89</sup> però en aquest cas en refereix també la responsabilitat a la feblesa històrica del país, immers encara en un somni de si mateix de què no despertaria, poèticament parlant, i sempre segons Riba, fins a l'adveniment de Maragall.<sup>90</sup>

En la carta d'un any i mig després a Vossler, Riba afina prou més aquesta seva anàlisi sobre la interrelació entre circumstància personal i circumstància col·lectiva a l'hora d'entendre l'especificitat poètica —i fins biogràfica— de Verdaguer: aquest, més que no pas un «místic», hauria estat «una víctima del seu temperament somniós», propi d'«aquells poetes que volen realitzar llur poesia en la vida»; aquest tret de la seva personalitat individual, en combinació primer amb «l'ambient literari a Barcelona» du-

83. *Op. cit.*, p. 258.

84. *Ibidem*, p. 259.

85. *Ibidem*, p. 260.

86. *Ibidem*, p. 263.

87. *Loc. cit.*

88. *Ibidem*, p. 264.

89. *Ibidem*, p. 267.

90. *Ibidem*, p. 265-266.

rant la seva època —que el duu a escriure «poemes heroics, romanços patriòtics»— i amb els requeriments després que se li fan per causa de la seva condició sacerdotal —i que el menen al tractament de temes religiosos—, són els factors que explicarien les limitacions i les grandeses de la seva poesia, com així mateix, de retruc, la deriva cap a l'escàndol en què es trobà immers i que tant sotraguejà l'opinió pública coetània.

La crítica, feta des d'una probitat intel·lectual impecable, i amb el to d'objectivitat desapassionada de qui s'adreça a un observador sensible i culte però forà, no pot menys de traïr supòsits característics de l'intel·lectualisme noucentista i, més en concret, de la poètica postsimbolista: la distant displicència envers qui, ben d'acord amb l'actitud romàntica, tendeix a marfondre vida i literatura, i el rebuig més o menys tàcit d'aquesta última en la mesura que la seva confecció sovint s'ha vist supeditada a imperatius socials diversos, extraliteraris en definitiva.

A l'acabament de la seva introducció a les poesies verdaguerianes, Riba esmenta Hugo. Per exculpar, en nom del «retoricisme» d'aquest, el detectat en Verdaguer. Per consolar-se també de l'absència d'un Hugo català en gràcia de la producció «més pura i més autèntica» d'un Verdaguer. El paral·lelisme entre ambdós, almenys en aquest cas i en el seu moment, no deixa de ser un recurs retòric benintencionat, apte per subratllar afinitats enaltidores del poeta estudiat —Verdaguer— sense forçar-ne l'equiparació amb el poeta invocat —Hugo.

Avui, però, no ens ha de costar gaire convenir que, en el marc del Noucentisme, la juxtaposició de tots dos noms il·lustres ve més a tomb si la fem aplicant al català el mateix comentari que va emetre sobre el francès el seu compatriota André Gide: l'acceptació a contracor que aquest feia d'Hugo<sup>91</sup> és perfectament extrapolable a la que acabarien fent els noucentistes de Verdaguer, i sintetitza ben expressivament aquest vols-dols entre el reconeixement de la magnitud de l'obra i el refús a identificar-s'hi.<sup>92</sup>

## Consolidació del cànon verdaguerià en l'epigonisme noucentista

Verdaguer era un poeta excels per als que varen presenciar, esbalaïts d'admiració, l'infantament de *L'Atlàntida*. Per al nostre enyorat Joaquim Folguera no era sinó un prosista fresc, sucós i delectable. D'un temps ençà, torna a ésser el gran patriarca de la nostra renaixença. Quantes fluctuacions experimentarà encara la seva glòria? Tantes, si fa no fa, com generacions de catalans vinguin a la vida de l'esperit.

Carles Soldevila<sup>93</sup>

91. Veg. *supra* la citació amb què s'encapçala aquest epígraf i la nota corresponent.

92. Molts anys després de la seva històrica exclamació a propòsit d'Hugo, Gide continuava fent-s'hi fort, per bé que amb els deguts matisos: veg. «Outrelouanges, injustes critiques», *Le Figaro* (29-XI-1941), reproduït a *op. cit. supra*, p. 330-335, en esp. la p. 333.

93. Carles SOLDEVILA, «El teatre català. Algunes reflexions sobre aquest tema, aprofitant l'ensopiment de la canícula», *D'Act i D'Allà*, núm. 116 (agost 1927), p. 229-230; la citació correspon a la p. 229.

A partir de 1923, i per raons històriques sobradament conegudes,<sup>94</sup> el Noucentisme, entès com la confluència en el mateix projecte reformista d'acció política i d'acció cultural, es veu esberlat de mig a mig. L'empenta de les dues dècades anteriors ha estat tanmateix prou forta perquè el moviment se succeeixi a si mateix, des d'una dinàmica si es vol certament mancada, però no pas per això exclusivament atribuïble a la força de la inèrcia.

En un tal context —el cànon de Verdaguer ja prou fixat per baix i per dalt, tant des del codi restrictiu de la poètica del moviment com des de la seva voluntat d'institucionalització englobadora—, l'epigonisme noucentista no farà sinó fressar les grans petges ja traçades en relació amb mossèn Cinto durant les dues dècades anteriors. I això tant en el sentit de les reserves més reticents com en el de les admiracions més ponderades. I sempre i en qualsevol cas procedint a fer les aplicacions oportunes d'acord amb els valors cabdals del *cogito* noucentista.

Una altra cosa són els autors que, noucentistes en la mesura que s'han format ja de ple en l'entramat d'infraestructures culturals creades per la dinàmica auspiciada pel moviment, se'n desmarquen tanmateix, sense contraposar-s'hi, per la via d'un compromís amb opcions culturals i crítiques més acordades amb les de llur coetaneïtat, la dels anys vint i trenta. Cosa que els duu, des de posicions diverses, a una revaloració de Verdaguer i, més en general, de la Renaixença en conjunt.

Són casos, entre d'altres, com el de Joan Crexells, amatent a constatar «la renaixent simpatia pel vuit-cents català» —que massa unicausalment refereix a «la desaparició d'Eugeni d'Ors de l'escena literària catalana»<sup>95</sup> i prest a subratllar la diferència entre els adjectius «qualitatius» de Sagarra i els «de magnitud, de grandesa» de Verdaguer.<sup>96</sup> O el de Marià Manent, que, ja en l'entrada corresponent a 1-V-1919 d'un precoç dietari, no s'està d'admetre que «nat en un ambient hostil a la passada generació literària, no conec gairebé res del vuitcents, tret de Verdaguer, la inexhaurible pedrera».<sup>97</sup> També el d'un Tomàs Garcés, l'únic que, a més de vindicar mossèn Cinto des del seu activisme com a crític,<sup>98</sup> s'hi mostrarà altament receptiu en la seva obra de creació, a través significativament d'un neopopularisme de reminiscències autòctones verdaguerianes.<sup>99</sup> I, encara, el cas de Joan Teixidor, que, segons ha remarcat Josep M. Balaguer en una monografia que m'estalvia ara d'estendre-m'hi,<sup>100</sup> és qui s'adona els anys trenta de fins a quin punt la confluència de

94. La mateixa carta citada de Riba a Vossler és, en la seva segona part, un document coetani inapreciable de valoració crítica sobre l'adveniment de la dictadura primoriverista.

95. «La importància del Vuitcents català», *La Publicitat* (14-1-1926), recollit dins Joan CREXELLS, *Obra completa I. De Plató a Carles Riba* (Barcelona: Edicions de La Magrana, 1996), p. 212-216, que és per on llegeixo i cito; la cit. adduïda correspon a la p. 212.

96. «Josep Maria de Sagarra», *La Publicitat* (9-IX-1921, ed. nit); recollit a *Obra completa*, cit., p. 491-494.

97. *L'aroma d'arc. Dietari dispers (1919-1981)* (Barcelona: Editorial Laertes, 1982), p. 21.

98. Des de la seva secció «Carnet de lletres» a *La Publicitat* «[...] en restablí el culte», en paraules del seu biògraf Albert MANENT, *Tomàs Garcés. Entre l'Avantguarda i el Noucentisme* (Barcelona: Edicions 62, 2001), p. 49.

99. Segons han remarcat entre d'altres Maurici Serrahima i Josep Sebastià Pons, veg. Albert MANENT, *op. cit.*, p. 65-66 i 109, respectivament.

100. «Joan Teixidor, una revisió de Verdaguer en els anys 30», *Anuari Verdaguer 1993-1994*, p. 179-212.

popularisme amb avantguarda mena a una recuperació de Verdaguer que va més enllà de les formes estròfiques o de la imatgeria, ja que es concreta en l'actitud pròpia «d'una poesia que tendeix a descriure, a cantar la realitat, des d'una acceptació prèvia de la seva meravella».<sup>101</sup>

Però el que és entre alguns components de la fase epigònica del Noucentisme —i sense que aquesta adscripció impliqui cap desvirtuament de la respectiva qualitat i especificitat de llur obra—, el cert és que es perpetuen, també a propòsit de Verdaguer, els grans esquemes fixats pel Noucentisme històric.

Vegem-ho, per exemple, a propòsit d'un Carles Soldevila, que, del tot en consonància amb el distanciament psicològic envers Verdaguer que, segons hem vist, havia testificat ja Folguera entre els joves integrants de la generació noucentista, comet un lapsus d'aquells que valen per si mateixos tota una declaració de principis: al seu llibre *Què cal llegir?*,<sup>102</sup> en l'apartat dedicat a llistar obres canòniques de la «Poesia catalana», i en el marc d'una disposició prou clara perquè no sigui fàcil d'atribuir-ho a una errada tipogràfica, inclou, al costat de «Cançons populars», «*J. Verdaguer. Poesies* (tria de Carles Riba); Canigó; *L'Atlàntida*» sota l'epígraf destinat als «segles XVII i XVIII» (!).<sup>103</sup> Curiosament, en canvi, en l'apartat sobre «Assagistes, moralistes, historiadors i crítics catalans», el *Dietari d'un pelegrí a Terra Santa* figura correctament entre les obres dels «segles XIX i XX».<sup>104</sup> ¿Hem de veure-ho tot plegat com una enèsima manifestació, subliminal en aquest cas, de fins a quin punt els noucentistes tenien Verdaguer abans per un prosista que no pas per un poeta?

És igualment remarcable que, a la mateixa obra, Carles Soldevila, a l'hora de recomanar «Lectures d'infància i d'adolescència», aconselli *L'Atlàntida*, *Pàtria* i *Rosser de tot l'any* per als joves «de 12 a 15 anys» i *Canigó* per als «de 15 a 18 anys»;<sup>105</sup> si parem llavors esment, basant-nos en una notícia reportada per Josep Maria López-Picó,<sup>106</sup> que precisament també Joaquim Folguera, en un seu projecte de premis anuals, havia reservat el «premi Verdaguer, al millor llibre per a infants»,<sup>107</sup> potser sorpresos de la coincidència tendirem a sospitar si, des del pensament noucentista, no s'operava en relació amb Verdaguer un fenomen *mutatis mutandis* de minimització trivialitzadora semblant al dut a terme històricament, posem per cas, a propòsit del *Robinson Crusoe* de Defoe i d'*Els viatges de Gulliver* de Swift, que, de ser obres originàriament de gran ambició ideològica i d'un fort potencial crític, van acabar

101. *Op. cit.*, p. 184.

102. El títol complet és *Què cal llegir? L'art d'enriquir un esperit. L'art de formar una biblioteca* (Barcelona: Llibreria Catalònia, 1928). El llibre, una pura delícia pel que té de concreció de la mentalitat noucentista a l'entorn del fet literari, és alhora una mostra capdavantera i altament significativa de tots els estudis que avui dia englobem sota el concepte de cànon en literatura.

103. *Op. cit.*, p. 58.

104. *Ibidem*, p. 108.

105. *Ibidem*, p. 38-39.

106. *Bulletins del temps* (Barcelona: Publicacions de «La Revista», 1929), p. 66-67.

107. El premi de poesia havia de dur el nom de Maragall; el de novel·la, el de Vilanova; el de crítica d'art, el de Casellas; el de crítica literària, el de Mià i Fontanals, etc.; no se'n preveia cap —sempre a jutjar per la nota de López-Picó— de teatre; la proposta, en qualsevol cas, és il·lustrativa d'un sistema de valors i d'un projecte de política cultural, que en un àmbit com aquest dels premis literaris es trobava llavors encara en una fase molt embrionària.

essent fagocitades per l'establishment en forma d'innòcua pastura d'aventis per a la tendra canalla.

Tot plegat no obsta perquè, en un moment donat, el mateix Soldevila constati les oscil·lacions experimentades per Verdaguer en la borsa dels valors literaris i les racionalitzi en termes tan genèricament vàlids com elegantment diplomàtics.<sup>108</sup>

Un altre bon exemple d'aquest epigonisme és el de Josep M. Capdevila, confessor d'una tria de la *Prosa* de Verdaguer,<sup>109</sup> digne *pendant* de la feta per Riba dels seus poemes, i en la qual no s'està d'equiparar-la amb la de Lluïl.

Capdevila incideix també en la mateixa objecció apuntada ja per Riba sobre l'absència d'ironia en Verdaguer, tot posant-la en correlació a més amb la igualment observada en Costa i Llobera i, de manera indirecta, tot atribuint-ne en part el motiu a la condició sacerdotal d'ambdós.<sup>110</sup>

I, també en ploma del mateix Capdevila, resulta enormement il·lustratiu de la jerarquització literària del Noucentisme —de la seva dimensió antièpica, irònica, urbana i fins i tot frívola— el fet que situï en el mateix rang qualsevol composició menor de Carner amb ni més ni menys que tot el *Canigó*.<sup>111</sup>

Encara un altre epígon mencionable del Noucentisme, en el sentit que aquí ens interessa, fóra el de Joan Arús: capaç el 1918, tot seguint el primer Carner, de situar en el mateix plànol «un Pagès de Puig i un Verdaguer», i d'admetre, amb Plana, que aquest tanmateix hauria retornat «el sentit nacional a la nostra poesia»,<sup>112</sup> reprendrà el 1954 el discurs d'un Folguera tot demanant-se si no era arribat ja el moment, presagiat per aquest a tall de futurible hipotètic,<sup>113</sup> de retornar a Verdaguer, en unes formulacions com a mínim simptomàtiques de l'atzucac ideològic i estètic on havien anat a raure després de la guerra les escorrialles del Noucentisme epigònic.<sup>114</sup>

108. Veg. *supra* la citació amb què s'encapçala el present epígraf.

109. (Barcelona: Llibreria Catalònia, 1936).

110. «Enlloc, ni en la correspondència més íntima de Costa i Llobera, no trobem una ombra d'ironia. Se n'havia privat segurament per escrúpol caritatiu i polidesa. També hem de dir que el seu temperament no s'hi adeia, perquè ell no tenia gaire sentit de crítica. Temia errar-hi. També se n'havia privat Verdaguer, tot i tenir un sentit satíric que l'hauria salvat de molt i li hauria aclarit la visió del món per bé que un sacerdot ha de tenir una ironia delicada, com la que tenia Sant Francesc de Sales», ressenya de 1938 de Miquel Costa i Llobera, *assaig biogràfic per Bartomeu Torres* (Mallorca 1936), dins Josep M. CAPDEVILA, *Estudis i lectures* (Barcelona: Selecta, 1965), p. 54-59; la cit. adduïda correspon a les p. 57-58.

111. «Una cançó barcelonina de Carner, amb la seva ombreta d'ironia i un punt amanerada, no desmillora l'amplitud ni la profunda naturalitat del *Canigó* de Verdaguer. Ni aquest poeta ens faria oblidar mai la delicada cançó barcelonina», «Prefaci», del 1938, a *Estudis...*, cit., p. 6.

112. *La nostra expansió literària. Lectura donada en l'Acadèmia de la Joventut Catòlica de Barcelona el 27 de desembre de 1918* (Sabadell 1919); la cit. adduïda correspon a la p. 31.

113. Veg. *supra*, n. 59.

114. *Poesia i snobisme [sic] i altres assaigs. Verdaguer, Alcover, Folguera. Conferència donada a la Biblioteca Episcopal de Vic el dia 13 de setembre de 1953* (Barcelona: Ariel, 1954). Veg. el següent fragment: «Per més que sembli paradoxal, no pot ésser avui Verdaguer una esperança? ¿No és, la seva obra, com un oasi enmig del desert, com la casa pairal que ens crida? Davant la desorientació de les noves generacions, ¿no és, el record de Verdaguer, com una invitació a la simplicitat, a la bellesa, a la salut moral i estètica que ens manca?», *op. cit.*, p. 58-59.

## Verdaguer en el marc de la reacció antinoucentista

Davant el pes específic de l'obra verdagueriana, així com de la significació vital de qui n'és autor i actor cabdal, el Noucentisme, segons hem vist, no ha pogut pas fer ulls clucs. Ans més aviat li ha calgut escarrassar-se per conciliar els imperatius eminentment intel·lectualistes de la seva crítica —ben als antípodes doncs del *métier littéraire* de mossèn Cinto— amb la general anuència de què, per raons socials i polítiques, però també evidentment lingüístiques i literàries, s'ha acabat fent mereixedor el poeta de Folgueroles. Fins al punt que aquest és també en part invent del cànon, més o menys esbiaixat, més o menys ajustat, que sobre ell s'ha anat bastint des de l'òptica i els valors més inequívocament noucentistes.

En virtut d'idèntica dinàmica és llavors que la reacció antinoucentista, tot i com és de discontinua i heteròclita, no pot estar-se tampoc de manifestar-se eventualment com a tal just a propòsit també de mossèn Cinto. Per fer-ne una valoració no cal dir com de positiva, sense fissures. Però, com veurem amb motiu dels dos casos aquí portats a col·lació, sense alterar substancialment per això els criteris analítics desplegats pel Noucentisme, sense contraposar-n'hi d'altres d'intrinsecament distints, limitant-se només a posar en el platet dels mèrits allò que per al Noucentisme és més aviat un demèrit i viceversa. Una prova irrefutable de fins a quin punt el Noucentisme ha creat uns dinàmismes conceptuals, uns procediments de reflexió; hom pot discrepar del balanç valoratiu final que aquest n'extreu, però com a mètodes són ja irrenunciabils.

N'és un exemple l'article-ressenya de Gaziel arran de l'aparició de les *Poesies* de Verdaguer a cura de Carles Ribà.<sup>115</sup> Pondera amb equanimitat la tria d'aquest i fa una encertada reflexió sobre l'antologia com a gènere.<sup>116</sup> Però li'n discuteix el pròleg, en termes d'acusada contraposició entre l'intel·lectualisme *clius* sobre què aquest fóra bastit i la senzilla vivaça que es desprendria dels versos verdaguerians.<sup>117</sup> A partir d'aquest contrast, exalta com a qualitats més valuoses de mossèn Cinto allò que més aviat era motiu de neguit per als noucentistes, i ho subsumeix tot en el mateix títol de l'article: un «primitiu» que, a més, era «genial».<sup>118</sup> I, sense negar el seu reto-

115. GAZIEL [Agustí Calvet], «Un primitivo genial», *La Vanguardia* (1-VIII-1923), p. 8. N'ha apuntat la referència Manuel LIANAS, *Gaziel: vida, periodisme i literatura* (Barcelona: PAM, 1998), p. 139.

116. «La selección está bien hecha. Los devotos de Verdaguer encontraremos a faltar algo en ella, y hallaremos algo que nos parecerá sobrante. Pero este es un mal inevitable en toda antología. Si cualquiera de nosotros la hubiese hecho, a los demás les parecería lo mismo».

117. «Mas, ¿por qué le ha puesto al libro, que es de edición popular, ese prólogo *more germanicorum* (con perdón sea dicho), tan conceptuoso y abstruso, tratándose precisamente de una poeta tan claro y angelical? Leyéndolo, uno casi llega a creer que no se refiere al humilde ex seminarista de Vich, sino a un místico-teólogo de Tubinga. En fin: eso es cuestión de gustos. Pero, al doblar la última página del prólogo, y a pesar de haber en éste algunas cosas muy buenas, cuando se entra en el texto verdagueriano se experimenta un cierto alivio por contraste, —como al salir de una selva enmarañada y árida, para desembocar en una pradera regada por claros riachuelos.»

118. «Verdaguer, el verdadero Verdaguer, fué un primitivo nato, sólo comparable a los cándidos y fervorosos pintores de la aurora del Renacimiento italiano [...] Verdaguer es nuestro primitivo formidable e incomparable.»

ricisme, l'en defensa del to de retret que li havia estat adjudicat des del Noucentisme tot atribuint-ne les causes a l'estètica dominant de la seva època.<sup>119</sup> De la mateixa manera que, tot fent-se cabal de la proclivitat *kitsch* d'una part de la producció verdagueriana, igualment recusada pels noucentistes, l'en disculpa tanmateix en nom d'aquell mateix primitivisme que el faria en el fons absolutament irrepetible.<sup>120</sup> La importància de Verdaguer estaria, doncs, en el seu anacronisme,<sup>121</sup> és a dir, justament en allò per què resultava tan incòmode per als noucentistes, àvids de recuperar *magis itineribus*, per a ells i per a la tradició que tan estrènuament s'afanyaven a restablir, el temps perdut i l'anelhada modernitat en actual sincronia amb les grans cultures europees del moment.

Un segon exemple sobre el particular, d'entre els molts que cabria mencionar, és el fornit pels homes dels *Quaderns de l'Exili*.<sup>122</sup> Protagonistes d'una de les envestides més frontals i conseqüents contra el Noucentisme —contra allò que vagi haver estat aquest—, polaritzaran part d'aquesta amb Verdaguer —i, per extensió, amb tota la Renaixença— com a pretext.<sup>123</sup> Però ho faran també, a la insabuda, des de re-

119. «Ante tamaño prodigio, ¿qué importancia tiene la flaca retórica de Verdaguer? Ninguna. El retoricismo en él un puro accidente, una manifestación de ese tributo de mimetismo que todos los grandes escritores, por fuertes que sean, se ven obligados a rendir a la moda literaria de su tiempo.»

120. «Yo creo inimitable a Verdaguer, al auténtico. Fijáos en un hecho elocuente. Lo único que ha hecho escuela, de este gran poeta, es su parte postiza. No ha habido cura, vicario, seminarista ni monaguillo de aldea, en Cataluña, que no haya soñado o proyectado su *Atlántida*, ni enviado a algunos juegos florales una poesía pseudo-verdagueriana, cortada según el tipo de las odas y grandes *machines* retóricas del poeta. En cambio, el aspecto primitivo, primordial de Verdaguer, el imperecedero, ese nadie ha podido imitarlo, ni lo imitará.»

121. «Y lo inmortal de Verdaguer es esto: que en pleno "siglo de las luces", del gas, del vapor, de la electricidad, del automóvil y casi del avión, nos cantase como un genuino contemporáneo de las hadas pirenaicas, de la infancia de Jesús y de los deliquios franciscanos; y que en tiempos en que la poesía sólo empleaba, para el riego de sus paraísos artificiales, aguas turbias, complicadas, o filtradas, canalizadas y esterilizadas hasta lo infinito, hayamos tenido en Cataluña un pozo de agua límpida y natural, cuyos rústicos cangilones fueron sacando la maravillosa frescura escondida, durante varios siglos, en las reseca entrañas de nuestra tierra.»

122. N'és un bon estudi d'aproximació el de Margarida CASACUBERTA, «"Quaderns de l'Exili" (Mèxic 1943-1947), una revista d'agitació nacional», *Els Marges*, núm. 40 (setembre 1989), p. 87-105.

123. «Ja que no està en el nostre poder commemorar el centenari de Verdaguer amb l'escat que pertoca, fem-nos, almenys, en honor de la més excelsa figura de la nostra Renaixença, i en honor de tots els mestres que la van fer possible, el propòsit de retornar a la seva ampla visió del nostre futur nacional, trencant amb la rutina d'aquests últims quaranta anys d'*intel·lectualisme* regional i petit-burgès», de l'editorial «1845-1945», *Quaderns de l'Exili*, núm. 13 (maig-juny de 1945), p. 1-2; la citació correspon a la p. 2. En aquest mateix número, p. 5-6, Masades de Segura [Joan SALES] s'exclamava al seu article sobre «Els néts d'Hèrcules i Hesperis» en els següents termes: «Crec que ja és hora de revalorar els nostres autors del segle de la Renaixença, i sobretot Verdaguer i Guimerà, que van ser enormes [...] Tot va venir del Folguera [...] que és on han poat els seus parers gran quantitat de *crítics* [...] El Folguera, al seu torn, havia poat la seva estètica en la filosofia d'Eugeni d'Ors. Segons el Folguera, el nostre segle XIX no valdria la pena de ser llegit; i com que, en suprimir tan tranquil·lament una centúria no en reivindicava cap altra, eixamplava l'abisme d'incuriositat de les seves pròpies coses en què viu el poble català [...]»

queriments ben afins als fixats pels noucentistes. Com ara el dels conceptes emprats per ponderar positivament el llenguatge de Verdaguer.<sup>124</sup> O el de creure que la clau de la qualitat literària de la seva obra està en la cura esmerçada a reelaborar-la i a corregir-la.<sup>125</sup> I el de fer-li retret per les seves caigudes en el sentimentalisme<sup>126</sup> i en el kitsch emotiu.<sup>127</sup> La discrepància està llavors en el fet que, des de *Quaderns de l'Exili*, s'atribueix una transcendència a Verdaguer —possiblement hiperbòlica— com mai no la hi havien reconegut els noucentistes;<sup>128</sup> o en el fet que s'apunten lectures polítiques de la seva producció èpica —altrament força esbiaixades— que sobrepassaven de molt l'horitzó d'expectatives mentals i històriques del Noucentisme com a tal (i de molts altres lectors encara que no combreguessin amb el moviment en qüestió).<sup>129</sup>

124. «La seva parla és selectiva, però d'arrel popular; és a dir, clàssica», Ferran de POL., «Mossèn Jacint Verdaguer», *Quaderns de l'Exili*, núm. 3 (novembre 1943), p. 3-4; la cit. correspon a la p. 4.

125. Així, quan Josep PIJOAN publica a la revista (núm. 12, març-abril de 1945, p. 11-12) un article d'evocació retrospectiva sobre «Els manuscrits de mossèn Cinto», en afirmar-hi que «L'aplec dels manuscrits donava la impressió de tota una vida dolorosa, capficada en temes intel·lectuals i escolàstics; una vida de treball, de fer i tornar a fer, llimar i raspallar uns versos que anaven millorant de so, però potser perdent d'intensitat de paraula», des de la redacció se li contesta, en una postil·la a peu de plana, que «[...] contra el parer de Josep Pijoan, considerem l'estil de Verdaguer un model esplèndid, i creiem que la veritable simplicitat no s'obté sinó a força d'esforç i de correcció, com és el cas d'aquell geni de la nostra poesia».

126. «És curiós que les més grans caigudes [d'inspiració, a *L'Atlàntida*] coincideixen amb els passatges on Verdaguer s'esforçava per ser humà, per fer una mica de sentimentalisme a la faïça dels poetes lírics: tals són els de la declaració d'amor d'Hèrcules a la reina Hesperis, o les llagrinoses retòriques d'aquesta quan s'acomia del seu continent natal», MASADES DE SEGURA, art. cit. *supra*, n. 123, p. 5.

127. «Les lletres catalanes no haurien perdut gaire cosa si el Verdaguer no hagués escrit mai certes carrincloneries devotes —i no ho dic pel que tenen de devotes, sinó pel que tenen de carrincloneries—, i en canvi ens hauríem estalviat el fenomen depriment d'aquest Verdaguer d'estampeta que certa gent s'ha forjat en la seva depravada fantasia», MASADES DE SEGURA [Joan Sales], «L'estètica guimeriana», *Quaderns de l'Exili*, núm. 19 (abril-maig de 1946), p. 12; a remarcar llavors la coincidència d'aquestes expressions amb les utilitzades per un noucentista inequívoc com Nicolau d'Olivera en el seu *Resum de Literatura Catalana* (Barcelona: Editorial Barcino, 1927) a propòsit d'identica qüestió: «la [part] mística i religiosa [de l'obra de Verdaguer], d'on els imitadors només han sabut treure carrincloneries d'estampeta, ens fa sentir la sinceritat d'un cor que parla, plora i sagna», *op. cit.*, p. 103. ¿«Tirava» Sales del manual de Nicolau a l'exili estant, o bé estava tan impregnat de valors i de termes noucentistes com per repetir-los d'esma?

128. «No és atrevit de dir, em sembla, que sense en Verdaguer no es podria explicar l'obra de cap dels poetes catalans posteriors. Li són deutors fins els qui semblen haver-ho anat a cercar tot a París, a Londres o Berlín», Ferran de POL., art. cit. *supra*, n. 124, p. 4.

129. «[...] aquest poema [*L'Atlàntida*], igual que l'*Eneida*, la *Divina Comèdia*, els *Lusiades* i altres tants, és una obra de propaganda; i no de propaganda qualsevol, sinó gairebé diríem de propaganda política. Això pot fer esgarrifar més d'un partidari endarrerit de la *literatura pura*», MASADES DE SEGURA [Joan Sales], «Els nés...», cit., p. 6. Veg. també l'article anònim del núm. 23 (setembre de 1946), p. 1-2, intitulat «El reialme de Flordeneu», on sembla voler inferir-se a partir de la lectura de *Canigó* que «a la plana —a la realitat— ens espera un exercit català a fer i uns països a alliberar i a unir» (!).



## Verdaguer com a pedra de toc del Noucentisme

El poeta de Folgueroles no serva tanmateix amb el Noucentisme una relació merament objectual, de referent a ser sospesat, debatut i discutit per aquest; ell mateix, per causa de les circumstàncies històriques, es veu convertit, com a mínim en un moment donat —en el context dels primers anys de la postguerra espanyola—, en una mena de catalitzador tant de reaccions impugnadores del moviment com de manifestacions indicatives de fins a quin punt aquest havia esdevingut una praxi operativa, hipertrofiada àdhuc, entre gent que, segons acabem de veure, no s'estaven tanmateix de condemnar-lo.

Això és així perquè el Noucentisme, prou que ho sabem, és intervenció sobre la realitat en brut amb vista a la transformació d'aquesta en el marc dels grans principis configuradors del reformisme burgès per la via del nacionalisme. Cosa que, en un àmbit tan crucial i sensible com el de la llengua, en comporta la codificació d'acord amb els preceptes de la doctrina fabriana. Una realitat de la qual demostraven ser bons coneixedors els responsables franquistes de la repressió contra la llengua i la cultura d'aquest país; per això, quan el 1941 l'editor Cruzet demana autorització per editar les obres completes de Verdaguer, la rep amb la condició que ho siguin «con la ortografia de la època». L'encertada anàlisi que ha fet d'aquest episodi Maria Josepa Gallofré m'eximeix ara aquí d'estendre-m'hi.<sup>130</sup> Només si de cas subratllar la paradoxa que la transmissió de Verdaguer, acceptada tan a contracor i amb tantes de reserves per part dels noucentistes, es veia ara efectivament relegada a l'àmbit de l'arqueologia no pas per obra d'aquests, sinó justament perquè, des del nou ordre imperant, li era vetat l'accés a una de les màximes realitzacions del moviment com és ara la normativització de la llengua.

Aquesta de Verdaguer va ser una edició que va acabar apareixent editada per la Selecta a Barcelona el 1943; dos anys després, a l'exili de Mèxic, n'apareixia una altra, més concretament de *L'Atlàntida*, a cura de Joan Sales.<sup>131</sup> Aquí el tractament era diametralment oposat; però, si ens atenim a la ressenya modèlica que va dedicar-li Alfons Serra-Baldó,<sup>132</sup> no podia ser també menys falsejador. Amarat *malgré lui* de

130. «[...] l'expressió que feia servir la carta [d'autorització ministerial] —“con las ortografías del propio Verdaguer por el valor de tipo filológico que esto pueda tener”— deixava molt clar que darrera la condició hi havia algú més que un funcionari zelós al qual s'havien donat instruccions de prohibició. No es tractava solament d'algú que tenia una opinió contrària a la normativització fabriana, donat que aquest era un tret compartit per la majoria dels vencedors, sinó que sabia que imposar-li l'ús de l'ortografia antiga era una humiliació que tenia més força que la simple negativa; exigir la utilització de la grafia anterior a la reforma comportava rabejar-se en la derrota de la societat culta catalana i voler-li fer veure que allò que quedava del seu projecte era una caricatura. I, encara més, podia inspirar una expressió com “con las ortografías del propio Verdaguer”. No cal dir que si el mòbil hagués estat el “valor de tipo filológico”, hauria exigint que es fessin acurades edicions crítiques», Maria Josepa GALLOFRÉ I VIRGILI, *L'edició catalana i la censura franquista (1939-1951)* (Barcelona: PAM, 1991), p. 158.

131. Jacint VERDAGUER, *L'Atlàntida*. Prefaci de J. M. Miquel i Vergés. Text a cura de Joan Sales (Mèxic: Col·lecció Catalònia dirigida per Avel·lí Artís, 1945).

132. «Una nova edició de “L'Atlàntida”», *Revista de Catalunya*, París, núm. 103 (juliol-setembre 1947), p. 280-286. Aquesta ressenya és sens dubte una de les primeres reflexions crítiques i amb coneixement de causa sobre la problemàtica d'edicions de textos prefabrians.

Noucentisme, aquell detractor implacable de tota mena d'«òrsides» (la denominació és d'ell) que era Joan Sales va sotmetre el text de mossèn Cinto, amb un zel intervencionista i arbitrari que ni els mateixos Ors i Fabra junts, al rigor de la normativa més inflexible, amb substitució de formes igualment avalades per Fabra per altres de tingudes per més *correctes*, tant morfològiques<sup>133</sup> com lèxiques,<sup>134</sup> amb traduccions inversemblants i del tot improcedents d'hidrònims castellans al català,<sup>135</sup> amb el resultat subsegüent d'alteracions en el còmput sil·làbic dels versos<sup>136</sup> i d'incongruència global en els criteris de fixació del text.<sup>137</sup>

Verdaguer, doncs, com a pedra de toc dels excessos produïts, tant per defecte com per excés, arran de l'acció transformadora desplegada pel Noucentisme. Si aquest contribueix, evidentment a la seva manera, a explicar aquell —a regular en part substantiva la perspectiva des de la qual ens ha estat transmès fins a nosaltres—, no és menys innegable que mossèn Cinto, obra i figura, o figura i obra, resulta igualment imprescindible a l'hora d'entendre què cosa va ser el Noucentisme. El màxim escriptor català del XIX i el gran moviment de consolidació de la Catalunya contemporània en una relació no per més conflictiva, menys simbiòtica, del tot indestriable.

## A tall de conclusió

L'actitud del Noucentisme enfront de Verdaguer és representativa, ja des del primer moment, de les contradiccions derivades de l'imperatiu de casar una resposta rupturista —per raons generacionals però sobretot estètiques i, no pas menys, ideològiques— amb una voluntat integradora —per raons institucionals de poder i de cohesionament social.

El Noucentisme, posat inevitablement a configurar el seu cànon —de tanta incidència en la transmissió cultural posterior, començant per la que perpetuen els seus propis epígons—, ha de fer en el cas de Verdaguer un considerable esforç de sincretisme: el de conciliar, d'una banda, el rebuig procedent de la poètica del post-simbolisme —intel·lectual, irònica, intimista— envers la del romanticisme —en especial la de caient més èpic, grandiloqüent i emotiu—, amb la conveniència de no renunciar, d'altra banda, a la capitalització d'una figura esdevinguda emblemàtica com ara la de Verdaguer, per causa de la conflictiva realitat lingüística del país i de la seva abrupta evolució cultural, així com també per causa dels mateixos avatars vitals del personatge.

Si per un costat, doncs, el Noucentisme malda per sotmetre Verdaguer a una crítica racional, *desencantada* —en el sentit weberian del terme—, sostreta de condicionants extraliteraris, per l'altre costat el promou a la categoria de poeta nacional

133. *Cride per cridi, diga per digui, enrunàs per enrunés, passàssem per passéssim, só per sóc, etc.*

134. *Esvair per esvanir, après per després, açò per això, àliga per àguila, ferre per ferro, etc.*

135. El Tajo i el Duero es converteixen així en *Tagus* i *Dòria* respectivament (!), de la qual atrocitat, com bé apunta Serra-Baldó, es ressent també el sil·labisme dels versos.

136. Com quan «corregeix» *viuda* per *vídua*.

137. Així, segons conveniències mètriques, substitueix adés sí adés no *cadavre* per *cadàver* o *hèroe* per *heroi*.

per excel·lència, dotat d'una dimensió profundacional per la seva aportació lingüística a través d'una creació literària de la qual el Noucentisme, en contra de l'opinió més generalitzada, i d'acord amb supòsits que la fan més assumible pel seu credo, valora més la prosa que no pas la poesia.

Aquesta relació tensa i ambivalent del Noucentisme envers Verdaguer possiblement propicia que, en l'àmbit de la reacció antinoucentista, un dels fronts d'impugnació del moviment per part d'aquesta tingui Verdaguer com a pretext. Altrament, i de manera ben curiosa, en el decurs dels primers anys de la postguerra l'obra de mossèn Cinto es veu afectada per despropòsits editorials respectivament resultants de la negació i de l'ultrançament d'una de les fites cabdals aconseguides pel Noucentisme: la codificació de la llengua.

Verdaguer, objecte d'enjudiciament sever per part del Noucentisme, es converteix així ell mateix a través de la seva obra en banc de proves per calibrar les potencialitats i les limitacions d'aquest. Si la coneixença que tenim de Verdaguer és fruit en part del llegat noucentista, sabem també més del Noucentisme gràcies a la recepció que se n'ha fet prenent la figura i l'obra de mossèn Cinto com a motiu.